

Ortadoğu Jeopolitiği

Coğrafya • Enerji • Gęc

Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
Prof. Dr. Ali Osman KOCALAR



Prof. Dr. Ramazan ÖZEY • Prof. Dr. Ali Osman KOCALAR

ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİ
Coğrafya • Enerji • Güç

ISBN 978-625-8656-98-5

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2026, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Mayıs 2026, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Beyza Nur Erdoğan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Ramazan ÖZEY'in Özgeçmişı

1955 yılında, Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Akseki Köyü'nde doğdu.

1979 yılında, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu.

1981 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası kürsüsünde asistan oldu.

1991 yılında, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'na naklen ataması yapıldı.

1985'de doktor, 1993 yılında Doçent, 1999 yılında Profesör oldu.

2009-2010 Öğretim Yılında, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde (SAREN), "Jeopolitik ve Jeostratejik" derslerini yürütmüştür.

2001-2012 yılları arasında, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi bölüm başkanlığı ve Coğrafya eğitimi anabilim dalı başkanlığı görevlerini yürütmüştür. 26 Aralık 2012- 26 Aralık 2015 yılları arasında, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi dekanı olarak görev yapmıştır.

45'i aşkın kitabı, 140'yi aşkın Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış bilimsel makalesi, aylık dergilerde 320'ü aşkın makalesi ve çeşitli gazetelerin düşünce köşelerinde gündem ile ilgili çok sayıda yazıları yayınlanmıştır. Özey'in kitaplarından ve makalelerinden bazıları değişik dillere çevrilmiştir. "Afetler Coğrafyası- Hazards Geography" kitabı, Tebriz Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Muhammed Zaheri tarafından Farsça'ya çevirisi yapılarak yayınlanmıştır.

Evli, dört çocuklu olup, İngilizce bilmektedir.

Özey, bugüne kadar yurdun çeşitli şehir ve kasabalarında, gündem ile ilgili çok sayıda konferanslar vermiş ve vermeye devam etmektedir.

Özey, "Yesevi 2001 Yılı Sevgi ve Hoşgörü Ödülleri" töreninde, "Türk Dünyası Araştırmaları" dalında, "Yılın Bilim Adamı Ödülü"nü almıştır. Özey, Prof.Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi tarafından, 2014 Yılı, Coğrafya Dalında, Kristal Lale Ödülü'nü almıştır.

Prof. Dr. Ali Osman KOCALAR'ın ÖzgeçmiŖi

1982 yılında, Denizli'nin Tavas ilçesinde doğdu.

2003 yılında, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Öğretmenliği bölümünde lisans eğitimini tamamladı.

2006 yılında Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Coğrafya Öğretmenliğinde yüksek lisans eğitimi, 2012 yılında doktora eğitimini bitirdi.

2011 yılında, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında araştırma görevlisi oldu.

2021 yılında Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında doçent oldu.

2026 yılında Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında profesör oldu.

Özey ile birlikte Siyasi Coğrafya, Türkiye ve Komşu Ülkeler Coğrafyası ve Afrika Coğrafyası kitaplarına katkı sağlamıştır.

Ortadoğu Coğrafyasında Turizm, Bahreyn'in Coğrafi Özellikleri ve Misak-ı Milli Sınırları İçinde Kalan Halep ve Musul'da Ulaşımın Önemi adlı kitap bölümleri bulunmaktadır.

ÖN SÖZ

Ortadoğu neyi ifade etmektedir? Ortadoğu bölgesi, dünya gündeminde, neden sürekli kalmaktadır? Ortadoğu bölgesini hep gündemde tutan unsurlar nelerdir? Ortadoğu ülkelerinin jeopolitiği nedir? Değişen ve değişmeyen jeopolitik unsurları nelerdir? Jeopolitik rekabette, dış ve iç aktörler nelerdir? Ortadoğu ülkelerinin sorunları ve çözüm yolları nelerdir? Ortadoğu Birliği kurulabilir mi? gibi sorular, sürekli olarak zihinleri meşgul etmektedir.

Batılı ülkeler (özellikle İngiltere), 16.yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin'in zenginliklerine kavuşmak için yeni yollar aramaya başladılar. Doğu Avrupa üzerinden veya Afrika'nın güneyini dolaşarak yeni yollar keşfettiler. Ancak keşfedilen bu yollar çok uzak ve zahmetli idi. En kestirme yollar ise, Osmanlı Yüce Devleti toprakları üzerinden geçiyordu. İngilizler, seyahatleri sırasında, Hindistan ve Çin ülkelerine "Uzakdoğu" adını verdiler. Osmanlı ülkelerine ise, daha yakın olduğu için "Yakındoğu (Near East)" tabirini kullandılar. 1889'da Süveyş Kanalı'nın hizmete açılmasıyla, deniz ticaretinde büyük değişmeler yaşanmıştır. Çünkü Avrupa-Hindistan-Çin denizyolu oldukça kısalmıştır. Yeni açılan bu yol (Akdeniz-Kızıldeniz-Hint Okyanusu) Arap yarımadasının kıyısında bulunan limanların önemini artırmıştır.

İngilizler; Osmanlı Yüce Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmayan Arabistan yarımadasının güney kıyılarını adım adım işgal ettiler. Bu arada, Yakındoğu terimine karşılık, yeni hedef belirlemeleri yapmak için, bölgeye "Ortadoğu (The Middle East)" adını verdiler. Siyasi bir terim olarak Ortadoğu, ilk kez, İngilizler tarafından, Osmanlı Devleti'nin Arabistan yarımadası üzerinde hâkimiyet kurduğu topraklar dışında kalan bölgeler için kullanılmıştır. Bu anlamı ifade eden bölge toprakları, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte, oldukça genişlemiş ve tüm Arabistan yarımadasını, Mısır'ı, Türkiye'yi, İran'ı kapsar halde kullanılmaya başlanmıştır. Afrika ve Asya kıtasında, Avrupalıların hâkimiyet dönemini içine alan 20.yüzyılın başlarında, Ortadoğu kavramının boyutları iyice genişlemiş, Afrika'da Libya ve Sudan'ı, Asya'da ise Afganistan ve Pakistan'ı içine almaya başlamıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında, bölgede keşfedilen ve çıkarılmaya başlanan zengin petrol yatakları bölge adı ile özdeşleşmiş ve böylece Ortadoğu'nun sınırlarını petrol çizer hale gelmiştir. Buna bölgenin ihtiyaç duyduğu su kaynakları da ilave edilince, bugün belirlenen Ortadoğu sınırları ortaya çıkmıştır. Aslında, tamamen İngilizlerin menfaatleri ölçüsünde belirlenen sınırlar ve Ortadoğu adı, daha sonra dünya ölçeğinde yaygınlaşmış ve tüm dünya ülkeleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Ortadoğu bölgesi, tarihin en eski devirlerinde olduğu gibi, bugün de önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Çağın ekonomik gelişmeleri için gereksinim duyulan petrolün bu bölgede çok zengin yataklar içermesi, bölgenin jeopolitik önemini, kat kat artırmıştır. Her yönüyle önemli bir yere sahip olan bu bölgenin, İslâm dininin merkezi ve yayılma sahası olması, Müslüman olmayan diğer dünya devletleri tarafından ilgi odağı haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte, dünya kalesinde ve iç çemberde büyük ölçekli siyasi çalkantılar olmuştur. Söz konusu bu siyasi çalkantıların esas amacı Ortadoğu'nun bütünlüğünü bozmak ve dünya hâkimiyetini Osmanlı'nın elinden almak olmuştur. Dünya hâkimiyetinin yeniden kurulması, tarihin tekkerrür etmesiyle mümkündür. Tarihin tekkerrürü için de dünya kalesi olan Anadolu ve onun çevresini kapsayan tüm Ortadoğu'da; siyasi, iktisadi ve askeri birliğin kurulması gerekmektedir.

19. ve 20. yüzyıllarda, dünyanın dört bucağında, sömürü düzeni sonucunda zulüm ve baskı rüzgârları estirilmiştir. Yeryüzü, savaşlarla kan gölüne çevrilmiştir. Ümit edilen aksine 21. Yüzyılda da kanlar akmaya devam etmektedir. Özellikle Ortadoğu bölgesinde devam eden iç savaşlar (Suriye), ülke savaşları (İsrail'in Filistin, Lübnan ve İran ile mücadelesi) ve dışarıdan gelen işgal hareketleri (ABD'nin İran'a saldırması) Ortadoğu'yu jeopolitik açıdan tekrar tekrar incelemeye mecbur bırakmaktadır.

Bu kitap, Ortadoğu'nun jeopolitik önemi nedir? sorusuna cevap arayanların başvuru kaynağı niteliğinde hazırlanmıştır. Bu nedenle, kitabın bu alana önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

20 Nisan 2026

Ramazan ÖZEY

Ali Osman KOCALAR

Maltepe-İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
-------------	---

1. BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN YERİ, SINIRLARI VE ÖZELLİKLERİ

Ortadoğu Neresidir?	1
Büyük Güçlere Göre Ortadoğu Neresidir?.....	10
Osmanlı Devleti'nde Ortadoğu Bölgesi.....	15
Ortadoğu'nun Yakın Tarihine Genel Bakış	17

2. BÖLÜM

ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNİN DEĞİŞMEYEN-AZ DEĞİŞEN UNSURLARI

Ortadoğu'nun Jeolojik Yapısı	25
Ortadoğu'nun Yeryüzü Şekilleri	27
Ortadoğu'nun İklim Özellikleri.....	32
Ortadoğu'nun Hidrografik Özellikleri	37
Ortadoğu'nun Toprak Özellikleri.....	43
Ortadoğu'nun Bitki Örtüsü Özellikleri	45

3. BÖLÜM

ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNİN DEĞİŞEN UNSURLARI

Ortadoğu'nun Nüfus Özellikleri.....	47
Ortadoğu'da Kadının Rolü ve Jeopolitiği	54
Ortadoğu'da Göç Jeopolitiği.....	57
Ortadoğu'da Mülteciler Sorunu	62
Ortadoğu'nun Dil Özellikleri.....	65
Ortadoğu'nun Kültür Özellikleri.....	67
Ortadoğu'nun Din Özellikleri.....	70
Ortadoğu'nun Yerleşme Özellikleri.....	73

Ortadoğu'da Tarım ve Hayvancılık	78
Ortadoğu'da Sanayi Faaliyetleri	82
Ortadoğu'da İletişim ve Teknoloji	85
Ortadoğu'da Teknocoğrafya.....	86
Ortadoğu'da Turizm	88
Ortadoğu'da Ulaşım	89
Ortadoğu'da Ticaret	93

4. BÖLÜM

KÜRESEL HÂKİMİYETTE ORTADOĞU BÖLGESİ

Eleştirel Jeopolitik Açısından Ortadoğu.....	95
Ortadoğu Bölgesi'nde Ülkelerin Askeri Güçleri.....	97
Ortadoğu Bölgesi'nde Ülkelerin Silahlandırılması	100

5. BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİĞİ

Ortadoğu'nun Jeopolitiğinde Tarihsel Süreç.....	105
Ortadoğu'nun Jeopolitik Temelleri	111
Ortadoğu'nun Stratejik Şeması.....	114
Arap Dünyasının Jeopolitik Faktörleri	117
Büyük Ortadoğu Projesi	119
Büyük Ortadoğu Bölgesi'nde Stratejik Zorluklar	121
Büyük Ortadoğu Bölgesi'nde Çatışma Kaynakları.....	124
Ortadoğu'da Arap Baharı	127
Arap Baharı Sonrası Ortadoğu	132

6. BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİĞİNE ÖZGÜN BİR YAKLAŞIM

Batı'nın Ortadoğu'ya Bakışı	134
Ortadoğu Bölgesinde Görülen Çeşitlilik.....	135

Ortadoğu'da Kimlik Arayışı	137
Kızıldeniz'in Jeopolitiği	139
Basra Körfezi Jeopolitiği	143
Ortadoğu'nun Şok Noktaları.....	147
Ortadoğu'da Petrol ve Doğalgaz Jeopolitiği	151
Ortadoğu'da Su Jeopolitiği	160
İklim Değişikliği Jeopolitiği	164
Ortadoğu'da Demografik Yapı Değişimi	165

7. BÖLÜM

ORTADOĞU'DA DİNLER VE SAVAŞLAR JEOPOLİTİĞİ

Din ve Mezheplerin Jeopolitiği.....	167
Ortadoğu'da Şii-Sünni Bölünmesi.....	169
Ortadoğu'da Vahhabilik.....	172
Ortadoğu'da Baas Partisi.....	175
Ortadoğu'da Müslüman Kardeşler	177
Ortadoğu'da Azınlıklar	178
Ortadoğu'da Terörizm ve Aşırılıklar	180
Ortadoğu'da Savaşların Jeopolitiği	185
Levant'ta Jeopolitik Savaşlar.....	187

8. BÖLÜM

JEOPOLİTİK REKABETTE KÜRESEL AKTÖRLER

ABD ve Ortadoğu.....	197
Rusya ve Ortadoğu	202
İngiltere ve Ortadoğu	208
Fransa ve Ortadoğu.....	211
Çin ve Ortadoğu	213
Almanya ve Ortadoğu.....	217

9. BÖLÜM

JEOPOLİTİK REKABETTE ULUSLARARASI KURULUŞLAR

BM ve Ortadoğu	222
P5 + 1 ve Ortadoğu	223
Dörtlü ve Ortadoğu	224
Avrupa Birliği ve Ortadoğu	226
Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Ortadoğu	226
Arap Birliği ve Ortadoğu	228
Körfez İşbirliği Konseyi ve Ortadoğu	228
İslam İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ortadoğu	229

10. BÖLÜM

JEOPOLİTİK REKABETTE İÇ AKTÖRLER

Türkiye'nin Jeopolitiği	232
İran'ın Jeopolitiği	236
Filistin ve İsrail İkilemi	238
Siyonizm ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu	240
İsrail'in Jeopolitiği	243
İrak'ın Jeopolitiği	245
Suriye'nin Jeopolitiği	247
Lübnan'ın Jeopolitiği	248
Ürdün'ün Jeopolitiği	249
Umman'ın Jeopolitiği	251
Yemen'in Jeopolitiği	252
Mısır'ın Jeopolitiği	255
Suudi Arabistan'ın Jeopolitiği	257
Bahreyn'in Jeopolitiği	267
Katar'ın Jeopolitiği	268
Birleşik Arap Emirlikleri'nin Jeopolitiği	269
Kuveyt'in Jeopolitiği	273

11. BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİK SORUNLARI

Ortadoğu'da Jeopolitik Faktörler.....	276
Ortadoğu'nun Coğrafi Konumu.....	276
Ortadoğu'da Ekonomik Faktörler.....	277
Ortadoğu'da Kültürel Faktörler.....	278
Ortadoğu Dünyasının Jeopolitik Sorunları	281
Sınır Anlaşmazlıkları	282
Kuraklık Sorunu	283
Su Sorunu	284
Nüfus Artışı ve Göç Sorunları	286
İrk, Etnik Grup, Dil, Din ve Mezhep Sorunları.....	287
Yaşayış ve Sağlık ile İlgili Sorunlar	290
Şehirleşme ile İlgili Sorunlar.....	291
Siyasi Uyum Sorunu.....	294
Filistin-İsrail Sorunu.....	303
Kıbrıs Sorunu.....	305
Ekonomik Kaynaklar Sorunu	309
Petrol Sorunu	310

12. BÖLÜM

ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNİN GELECEĞİ

Geçmişten Geleceğe Ortadoğu Jeopolitiği.....	313
Büyük Güçlerin Ortadoğu Planları.....	315
Gelecekte Ortadoğu'nun Jeopolitiği.....	319
Jeopolitiğin Oluşturduğu Sonuç; Ortadoğu Birliği.....	323

Kaynakça.....	331
----------------------	------------

1. BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN YERİ, SINIRLARI VE ÖZELLİKLERİ

Ortadoğu Neresidir?

Yüzyıllar boyunca, haritacılar, tarihçiler, politikacılar ve akademisyenler; dünyayı parçalara ayırmışlar ve ortak paydaları temel alarak dünyayı çok sayıda bölgeye ve alt bölgeye ayırmışlardır.

Birleşmiş Milletler, coğrafi, dilsel ve kültürel geçmişe dayalı olarak dünyayı farklı bölgelere ayırmıştır. Bunlar kıtasal bölgelerdir. Birleşmiş Milletler, Ortadoğu'yu resmi bölgelerinden biri olarak tanımlamasa da bürokraside rutin faaliyetler için bu terim kabul edilmiştir.

Ortadoğu, belirli politik ve ekonomik hedefleri temsil eden yalnızca bir Avrupa bakış açısı olarak gösterilen yeni bir terimdir. Avrupa kıtasının güneydoğusundaki ülkeleri belirsiz bir biçimde tasvir ettiği için, bu tanım sadece Batılı bir bakış açısıyla mantıklı olabilir. Bu bölgenin insanların Ortadoğu'ya karşı belirsiz olan batıcı tavrını çürütmemesinin nedeni, bu bölge ülkeleri arasında siyasi birlik ve güvensizliğin eksikliği yatmaktadır.

“Ortadoğu” teriminin geniş bir anlayış ve anlaşılır tanımını yapmak için, “Doğu” kelimesini tanımlamak ve “Yakındoğu”, “Uzakdoğu” ve coğrafi terimlerin gizemi, menşei ve açıklamalarını aydınlatmak önemlidir.